

TURSUNOVA SAODATXON ABDUVOHID QIZI

Andijon davlat chet tillari instituti

2-bosqich magistranti

E-mail: tursunovasaodatkhon@gmail.com

Andijon, O'zbekiston

MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNING FIKRLASH VA TANQIDIY TAHLIL QILISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

TEXNOLOGIYALARI

Sentyabr
2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning fikrlash va tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga oid nazariy ma'lumotlar hamda unga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalar tahlil qilinadi. Tadqiqotning nazariy qismida mustaqil ta'lim va tanqidiy fikrlash tushunchalarining ilmiy-metodik asoslari yoritilib, muammoli ta'lim, debat va munozara, loyiha metodi hamda raqamli texnologiyalarning imkoniyatlari turli olimlarning fikrlari asosida ko'rsatib beriladi. Amaliy qismida talabalar ishtirokida o'quv metodlar asosida tashkil etilgan pedagogik faoliyat natijalari tahlil qilinadi. Bunda talabalarga haftalik va semestrlik ijodiy topshiriqlar berilib, ulardan mustaqil izlanish, tahlil qilish va mavzu yuzasidan o'z fikr va xulosalarini yakunda portfolio shaklida jamlash talab qilinadi.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, tanqidiy fikrlash, tanqidiy tahlil, loyiha metodi, debat va munozara metodi, pedagogik texnologiyalar, portfolio, ta'lim samaradorligi.

September
2026

Abstract: This article analyzes theoretical information related to developing students' thinking and critical analysis skills in the process of self-directed learning, as well as modern pedagogical technologies serving this purpose. In the theoretical part of the study, the scientific and methodological foundations of the concepts of self-directed learning and critical thinking are elucidated, and the capabilities of problem-based learning, debate and discussion, the project method, and digital technologies are demonstrated based on the views of various scholars. In the practical part, the results of pedagogical activities organized on the basis of teaching

methods with student participation are analyzed. In this process, students are given weekly and semester-long creative assignments, requiring them to conduct independent research, perform analysis, and compile their own thoughts and conclusions on the topic in the form of a portfolio at the end.

Keywords: self-directed learning, critical thinking, critical analysis, project method, debate and discussion method, pedagogical technologies, portfolio, educational effectiveness.

Kirish. Hozirgi keskin va tobora rivojlanib borayotgan zamonda o'quvchilarga mustaqil ta'lim imkoniyatlarini tushuntirish va uni faol yo'lga qo'yish nihoyatda muhim hisoblanadi. Bu ta'lim turi talabalarda ijodiy fikrlash, maqsad qo'yish va ishni rejalashtirish, ma'lumotlarni izlash va tahlil qilish, shuningdek, amalda qo'llash va natijalarni baholash kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Axborot hajmining tez sur'atlarda ortishi va uning turli manbalardan kelib chiqishi, sun'iy intellektning turli sohalarda keng ko'lamda foydalanilayotganligi talabalardan nafaqat bilimlarni o'zlashtirishni, balki ma'lumotlarning ishonchliligini baholash, dalillarni tekshirish va shaxsiy nuqtayi nazarni shakllantirishni ham talab etadi.

Bu sohada ko'plab xorijiy va o'zbek olimlari izlanishlar olib borishgan va o'z ilmiy qarashlarini keltirib o'tishgan.

Eronlik tadqiqotchilar O. Tabatabaei va S.M. Parsafar mustaqil ta'lim ingliz tilini o'rganuvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatiga qanchalik ta'sir etishini o'rganishgan. Bu borada olib borilgan nazariya va tajribalarini "Mustaqil ta'limning Eronlik EFL o'quvchilarining tanqidiy fikrlashiga ta'siri" nomli ilmiy maqolasida batafsil izohlab berishgan [3]. Mualliflar mustaqil ta'lim tanqidiy fikrlashni oshirishga yordam berishini xulosa sifatida ko'rsatib, til o'qituvchilarining o'quvchilarni mustaqil o'rganishga undab, ularni mustaqil, mas'uliyatli ta'lim ishtirokchilariga aylantirishlari kerakligi va o'quv dastur ishlab chiquvchi mutaxassislarning esa interaktiv mashqlarni qo'llashlarini tavsiya qiladi.

Shuningdek, amerikalik olim P.A. Facione o'z ilmiy izlanishlarida mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning rivojlantirishi muhim bo'lgan tanqidiy fikrlash ko'nikmasi nazariyasi keng yoritib bergan [4]. U o'zining "Tanqidiy fikrlashga bo'lgan moyillik" nomli ilmiy maqolasida ta'lim tizimida faqat kognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish bilan cheklanib qolmay, o'quvchidagi intellektual xarakterni ham shakllantirishga e'tibor qaratish kerakligini ta'kidlaydi. Shu sababli tanqidiy fikrlashni rivojlantirish faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmay, talabaning mustaqil izlanishi, muammoni hal qilishi, dalillarni taqqoslashi va o'z qarorini asoslashini talab qiladi.

Indoneziyalik olim P. A. Prasasti esa mustaqil ta'limning boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirishidagi samaradorligi adabiyotlar sharhi orqali ko'rsatib bergan [5]. Maqolada o'quvchilar intellektual moyilliklar – matonat, moslashuvchan

fikrlash, tezkor fikrlash kabi odatlarni shakllantirishlari sanab o'tilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda nazariy tahlil, taqqoslash, turli olimlarning ilmiy izlanishlari va amaliy pedagogik faoliyat natijalarini tavsifiy tahlil qilish, bir qator metodlar va ulardan amaliyotda foydalanish va natijalarini tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Nazariy bosqichda mustaqil ta'lim, tanqidiy fikrlash va o'quv texnologiyalariga oid ilmiy manbalar o'rganildi. Amaliy bosqichda 15 nafar talaba ishtirokida mustaqil ta'lim topshiriqlari tashkil etildi, ularning bajarilishi kuzatildi va natijalar an'anaviy yondashuv bilan taqqoslandi.

Tahlil va natijalar. Talabalar bilan mustaqil ta'lim jarayonini tashkil etishda turli xil ta'lim metodlaridan samarali foydalanildi. Ular quyidagilardan iborat.

Muammoli ta'lim – bunda o'quvchilarga muammoli vaziyat yaratib beriladi, ularni mustaqil izlanishga va erkin fikrlashga va shu orqali muayyan bilimga ega bo'lishga undovchi ta'lim usuli. O'zbek olimi H. D. Omonovich o'zining "Muammoli ta'lim texnologiyasi" ilmiy maqolasida [1] bu ta'lim metodi haqida batafsil to'xtalib o'tgan. U bu texnologiyani "kompleks ta'lim texnologiyasi" deb nomlash mumkinligini keltiradi. Olimning ta'kidlashicha, bu ta'lim usuli orqali talabalar nafaqat nazariy bilimga ega bo'lishadi balki amaliy ko'nikmalarni ham shakllantirishadi.

Talabalar bilan o'tkazilgan mustaqil ta'lim jarayonida bu metod turidan samarali foydalanildi. Ularga turistlar tashrifini kamayishiga sabab bo'layotgan omillar haqida muammoli vaziyat berildi. Ular bu holat yuzasidan chuqur izlanishlar olib borishdi va o'z xulosa va natijalari bilan bo'lishishdi. Bu jarayon davomida ular nazariy bilimlarini amalda to'g'ri qo'llay olish qobiliyatini shakllantirishdi.

Debat va munozara ta'lim usuli talabani o'z fikrini dalillar bilan asoslash, qarama-qarshi nuqtayi nazarni tushunish va unga asoslangan javob berishga o'rgatadi. Bu metodni malayziyalik olim R. I. Amin o'z ilmiy izlanishlarida talabalarni murakkab masalalarni tahlil qilishga, turli nuqtai nazarlarni ko'rib chiqishga va izchil argumentlar qurishga undash orqali yodlashdan faol, tahliliy ishtirokka o'tishga yordam beruvchi kuchli pedagogik vosita ekanligini ta'kidlaydi [6].

Bizning o'quv dargohlarimizda ham turli yoshdagi o'rganuvchilar orasida ushbu metoddan samarali foydalanib kelinmoqda.

Loyiha metodi – o'rganuvchilarning muayyan amaliy topshiriq yuzasidan mustaqil tarzda izlanish olib borishlari va yakunda aniq natija – loyiha mahsulotini yaratishlariga asoslangan ta'lim usulidir. O'zbek tadqiqotchisi N. I. Nurullayevich o'z ilmiy izlanishlarida bu metodning o'quvchilarda bir qator ko'nikmalarni rivojlantirishini keltirgan. Ular tadqiqotchilik, muammoni hal qilish, kuzatish, mustaqil izlanish va tahlil qilish kabi ko'nikmalar hisoblanadi [2].

Ushbu metod yuzasidan o'tkazilgan eksperimental dars jarayonlarida 15 nafar talaba qamrab olindi. Amaliy faoliyatda haftalik video va og'zaki nutq topshiriqlari izchil bajarildi. Kuzatishlar jarayonida talabalarning topshiriqlarni muntazam bajarishi, mavzuni mustaqil tanlashi va yakuniy mahsulotni taqdim etishga

yo'naltirilgan faoliyati qayd etildi. Loyiha topshiriqlarining portfolio shaklida jamlanishi semestr davomida bajarilgan ishlarni tizimli ravishda kuzatish va yakuniy natijani umumlashtirish imkonini berdi. Natijalar loyiha asosidagi mustaqil topshiriqlar speaking faoliyati bilan bir qatorda mustaqil izlanish, materialni tizimlashtirish va taqdim etish ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlaganini ko'rsatadi. Natijalar 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. An'anaviy yondashuv va loyiha metodida yuqori ko'rsatkichga erishgan talabalar ulushi

Yondashuv	Ishtirokchilar / ma'lumot	Yuqori ko'rsatkich
An'anaviy yondashuv	15 nafar talaba	30%
Loyiha metodi	15 nafar talaba	80%

Raqamli va interaktiv texnologiyalar esa bugungi globallashtirish davrimizda ta'limda ham uzluksiz foydalaniladigan metodlar qatoriga kirdi. Ilmiy jihatdan bu yondashuv talabaning faol va interaktiv kognitiv faoliyatini kuchaytirishga xizmat qiladi. Bu metod turidagi asosiy vositalar onlayn platformalar, interaktiv testlar, sun'iy intellekt vositalari raqamli tadqiqot vositalari va boshqalar hisoblanadi. Mustaqil ta'lim jarayonida bu metod turi talabalarda tanqidiy tahlil qilish, tahlil qilish, ijodkorlik va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari mustaqil ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik metodlardan maqsadli foydalanish talabalarning fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, mustaqil izlanish va o'z fikrini asoslash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatdi. Tadqiqotning nazariy tahlil qismida muammoli ta'lim, debat va munozara, loyiha metodi hamda raqamli va interaktiv texnologiyalarning mustaqil ta'limdagi imkoniyatlari o'rganildi. Ushbu metodlarning umumiy jihati shundaki, ular talabani tayyor ma'lumotni qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki bilimni mustaqil izlovchi, tahlil qiluvchi va amaliy faoliyatda qo'llovchi faol ishtirokchi sifatida shakllantirishga yo'naltirilgan.

Muammoli ta'limdan foydalanish talabalarning muayyan vaziyatni tahlil qilish, sabablarni aniqlash, turli taxminlarni ilgari surish va xulosa chiqarish faoliyatini kuchaytirgan. Xususan, turistlar tashrifining kamayishiga sabab bo'layotgan omillar yuzasidan berilgan muammoli vaziyat talabalardan tayyor javobni takrorlashni emas, balki mustaqil ravishda ma'lumot izlash va mavjud muammoni turli jihatdan tahlil qilishni talab qilgan. Natijada nazariy bilimlarni amaliy vaziyatga tatbiq etish imkoniyati yuzaga kelgan. Bu holat muammoli ta'limning tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyati bilan izohlanadi. Olim H. D. Omonovich tomonidan muammoli ta'limning kompleks xususiyatga ega ekanligi ta'kidlangani ham ushbu natijalarni nazariy jihatdan qo'llab-quvvatlaydi [1].

Debat va munozara metodining qo'llanilishi esa talabalarning o'z fikrini dalillar bilan asoslash va muqobil nuqtayi nazarlarni ko'rib chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi. Mazkur metodda talaba nafaqat o'z pozitsiyasini shakllantiradi, balki qarama-qarshi fikrni tinglash, uni tahlil qilish va unga asoslangan javob tayyorlashga

majbur bo'ladi. Shu sababli debat va munozara mustaqil ta'lim jarayonida reproduktiv faoliyatdan ko'ra yuqori darajadagi kognitiv faoliyatni rag'batlantiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. R. I. Aminning tadqiqotlarida ham debatning murakkab masalalarni tahlil qilish va izchil argumentlar qurishga xizmat qilishi qayd etilgan [6]. Mazkur yondashuv tadqiqotimizda kuzatilgan mustaqil fikrlash va dalillash jarayonlari bilan mazmunan uyg'unlashadi.

Tadqiqotning amaliy qismida loyiha metodidan foydalanish alohida ahamiyat kasb etdi. 15 nafar talaba ishtirokida tashkil etilgan haftalik loyiha topshiriqlari talabalardan mavzuni mustaqil tanlash, tegishli materiallarni izlash va saralash, nutqni tayyorlash hamda yakuniy mahsulotni taqdim etishni talab qildi. Bunday faoliyat bir vaqtning o'zida bir nechta ko'nikmalarning rivojlanishiga sharoit yaratdi. Jumladan, talabalar ma'lumot izlash, uni tizimlashtirish, muhim va ikkilamchi axborotni farqlash, o'z fikrini shakllantirish va uni og'zaki taqdim etish jarayonlarida faol ishtirok etdilar.

Xulosa. Tadqiqot natijalari mustaqil ta'lim jarayonida muammoli ta'lim, debat va munozara, loyiha metodi hamda raqamli texnologiyalardan maqsadli foydalanish talabalarning faol o'quv pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qilishi mumkinligini yaqqol isbotladi.

Amaliy faoliyat davomida muammoli ta'lim metodidan, loyiha metodidan foydalangan holda tashkil etilgan mustaqil topshiriqlar talabalarning mavzuni mustaqil tanlashi, axborot izlash va saralashi, materiallarni tahlil qilishi hamda o'z xulosalarini taqdim etishiga imkon berdi. Tadqiqotda yuqori natija ko'rsatgan talabalar ko'rsatkichi an'anaviy yondashuvdagi 30 foizdan loyiha metodidan foydalanilgandan keyin 80 foizgacha oshgani kuzatildi. Ushbu natija tanlangan pedagogik yondashuvlarning mazkur guruh doirasida ijobiy o'quv natijalariga olib kelganini ko'rsatadi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, o'quv jarayonida mustaqil ta'limni tashkil etishda talabalarni tayyor ma'lumotni qabul qilish bilan cheklab qo'ymasdan, muammoni aniqlash, dalillarni tahlil qilish, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslash, mustaqil xulosa chiqarish va o'z fikrini asoslashga yo'naltiruvchi topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Kelgusi tadqiqotlarda mazkur texnologiyalarning turli fanlar, ta'lim bosqichlari va kattaroq respondentlar guruhidagi natijalarini o'rganish, shuningdek, ularning uzoq muddatli ta'sirini baholash muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Amaliy jihatdan talabalarga tanlov va ijodiy yondashuvni talab qiluvchi topshiriqlar berish, loyiha metodini turli fanlarga moslashtirish, semestr davomida bajarilgan ishlarni portfolio shaklida jamlash va aniq baholash mezonlarini ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Omonovich H.D. Muammoli ta'lim texnologiyasining mohiyati // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. – 2022. – March. – P. 1401–1405.

2. Nurullayevich N.I. Loyiha metodi asosida o'qitishning asosiy aniq maqsadi va samaradorligi // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. – 2021. – B. 162–164.
3. Tabatabaei O., Parsafar S.M. The effect of self-directed learning on critical thinking of Iranian EFL learners // Journal of Educational and Social Research. – 2012. – May. – P. 55–63.
4. Facione P.A. The disposition toward critical thinking: its character, measurement, and relationship to critical thinking skill // Informal Logic. – 2000. – Vol. 20. – P. 61–84.
5. Prasasti P.A. Guided inquiry to promote habits of mind and self-direction for elementary students: a systematic review. – 2025. – 16 p.
6. Amin R.I. Debating as an academic tool: fostering holistic and critical thinking in higher education // Open Access Journal. – 2024. – November. – P. 1722–1729.